

RAMON VALL I RIMBLAS

CONSIDERACIONS SOBRE LA FORMACIÓ DE CATALUNYA

Guerra entre àrabs i catalans. (Biblia de Roda)

La celebració del mil·lenari de Catalunya ha donat lloc a un gran rebombori entre els historiadors. El fet d'assenyalar una data fixa pel «naixement polític de Catalunya» (denominació textual que figura en el Decret núm. 397/87 de la Generalitat de Catalunya, de 22 de desembre de 1987, en el qual s'aprovava la celebració), és molt gruixut i realment ningú no s'ho pot creure.

Hi han esdeveniments que, efectivament, ocorren en un moment concret i exacte: el descobriment d'Amèrica, el començament de les hostilitats en una guerra, el naixement o la mort

d'un personatge, un aiguat, etc. D'altres, però, són el fruit d'una sèrie de fets que es desenvolupen progressivament durant un període de temps més o menys llarg. Un d'ells és, sens dubte, el naixement polític d'un país, del nostre, o de qualsevol altre. A més a més, es dona el cas, en el nostre mil·lenari, que Catalunya no fou coneguda amb aquest nom fins a les darreries del segle XIè, cent anys després de la data que hem pres com a referència exacta del nostre naixement polític. Mal podem celebrar el mil·lenari d'una nació que encara no existia com a tal.

Per altra banda convé tenir molta cura en l'equiparació de les definicions que avui atribuïm a les paraules amb el sentit que tenien en l'època en què s'esdevingué el fet que commemorem. En el nostre cas, hauríem de conèixer i veure fins quin punt coincideixen el sentit que té avui per nosaltres el mot *Catalunya* i la idea que devia tenir la gent de l'any mil d'aquella comunitat de comtats que aleshores existia en aquest país, lligats entre si per uns certs vincles familiars, i en els quals s'hi parlava, o s'hi començava a parlar, una nova llengua derivada del llatí que, amb el temps, anà diversificant-se de les altres llengües germanes, anomenades romàniques. Un altre aspecte a considerar seria el concepte que la gent d'aleshores podia tenir d'*independència política*. I així *et ceteris...*

Amb tot, no volem pas minimitzar l'esforç que han comportat tots els actes del Mil·lenari, tendents a fer-nos recapacitar sobre el fet diferencial de la nostra existència com a país i com a nació; la independència de la qual, si bé no podem situar-la exactament en un moment concret i determinat, sí que, evidentment, s'estava gestant ara fa un miler d'anys. I que una efemèrides important d'aquesta gestació fou la decisió que, l'any 988, prengué el comte de Barcelona Borrell II, de fer el sord a les condicions que li proposava el rei franc per donar-li el seu ajut: *Si vols conservar la fidelitat tantes vegades oferta a nós o als nostres antecessors... vina a nosaltres... per confirmar la fidelitat promesa... Si prefereixes fer-ho i obeir-nos més aviat a nós que als ismaelites, envia'ns lligats que ens assegurin la teva fidelitat...*

Fixem-nos que, de fet, el rei Hug no exigia al comte de Barcelona la seva obediència, ni la reclamava. Tan sols condicionava el seu ajut (ben problemàtic, per cert) a la prestació d'aquesta obediència. Si analitzem bé aquest fet hi hem de veure un reconeixement implícit per part del rei franc d'una certa independència ja

existent; i en la seva proposta al comte no hi ha altra amenaça, en el cas d'insubmissió, que la de no prestar-li l'ajut demanat, sense que hi figuri cap avís de càstig, si això no es donés.

I és que una certa independència dels nostres comtes envers els monarques francs s'havia iniciat ja, pràcticament, un segle enrera, a l'època de Guifré el Pelós, mort el 897. Grifé fou el darrer comte nomenat pels reis francs, i el primer en llegar als seus fills els comtats que regia, (Barcelona-Girona-Osona, Cerdanya-Besalú-Ripollès i Urgell). Ajudà evidentment aquest procés de deseiximent progressiu de la sobeïania franca iniciat per Guifré, la decadència del poder carolingi i les crisis freqüents a què el regne franc estava sotmès: precisament, coincidint amb el govern de Guifré, tingué lloc l'any 888 l'entronització, per part dels nobles francs, d'un d'ells, Odó, prescindint dels drets hereditaris de la nissaga carolíngia. Des de Catalunya estant Odó fou considerat com un intrús, i els governants d'aquí, en certa manera, es consideraren lliures de l'obligació de prestar-li obediència.

Havent succeït a Odó Carles el Ximple, i restaurada així la dinastia carolíngia, el fill de Guifré el Pelós, Guillem Borrell, que havia heretat del seu pare el comtat durant el regnat del rei intrús, anà desseguida a visitar Carles per tal d'oferir-li el seu vassallatge i també, probablement, per demanar-li ajuda després de les escomeses sarraïnes en què el seu pare havia trobat la mort. Sembla ser que el rei concretà l'ajut demanat, no en la tramesa d'un exèrcit (fet que en certa manera no calia, ja que aquesta missió era precisament la que tenien encomanada els comtes de la Marca); exèrcit que, per altra banda, li era precís per mantenir-se ferm en el tron, sinó en l'augment del seu suport econòmic, concedint al comte terres fiscals (en el llenguatge actual en diríem de l'Estat) i el dret de batre moneda a Vic. Fet, aquest, que representava per al comte obtenir una prerrogativa

que fins aleshores havia correspost al rei.

Carles el Ximple no pogué mantenir-se gaire temps en el poder i en fou desposseït per un nou intrús, Radulf. A les nostres terres Radulf fou pràcticament ignorat: els documents continuaren datant-se, mentre Carles visqué (tot i que estava empresonat), pel seu regnat; després, segons l'any de la seva mort. Els comtes de la Marca prescindiren, doncs, del rei intrús i, no reconeguent la seva autoritat, actuaren en conseqüència i assumiren moltes de les atribucions reials. De manera que fins que, mort Radulf, el fill de Carles el Ximple, Lluís d'Ultramar (dit així perquè fins aleshores havia viscut a Anglaterra) recuperà el tron, no es tornaren a datar els documents d'acord amb el seu regnat. I aleshores s'acudí altre cop al rei en busca de preceptes. De totes maneres cada vegada l'ajut militar demanat era més difícil de ser assumit pel rei que el substituïa amb ajuts econòmics, consistents bàsicament en la cessió als comtes de diversos drets de regalia que li corresponien, de manera que els comtes cada vegada tenien més poder; i aquest poder, de fet, anava així mateix acostant-se més i més al poder reial.

La substitució de l'ajut militar per unes majors prestacions econòmiques implicava, de fet, admetre per part dels comtes de la Marca una llibertat de moviments per accomplir, com ells creguessin millor, la missió de fer de cuirassa a l'imperi franc enfront dels sarraïns. Durant tot el segle Xè es succeïren actuacions en aquest sentit, que comportaven, cada vegada més, una autonomia dels comtes, per no dir-ne independència, envers els reis francs. Bàsicament aquestes actuacions abastaven dues branques: la diplomàtica i la militar. Els atacs als sarraïns s'anaren alternant amb els tractats de pau. Així veiem com el comte Sunyer l'any 936 ajuda al governador musulmà de Saragossa en la seva rebelió contra el califa Abd-al-Rahman, sofrint-hi una greu derrota. Amb aquest motiu envia unes ambaixades a Còrdova

Edifici del segle X: Santa Maria del Marquet

(potser són les primeres que hi envien els nostres comtes) per gestionar un tractat de pau que, en nom del comte, va signar, un parell d'anys més tard, el bisbe de Girona, Gotmar.

Sembla que una mica més endavant, pels volts de l'any 942, els comtes catalans atacaren de nou als sarraïns, arribant a possessionar-se —encara que d'una manera efímera— de la ciutat de Tarragona. També, alternativament, s'anaren renovant els tractats de pau i les ambaixades a Còrdova. En pujar al tron al-Hakem II, l'any 961, el comte de Barcelona, considerant-lo de caràcter feble, l'atacà; la reacció del califa fou contundent: reatacà immediatament i obligà, l'any 971, al comte Borrell a signar un tractat de pau en què aquest es comprometia a no intervenir en cap lluita en contra del califa i a dèrriur les fortaleses de la frontera. Amb això quedava franc el pas a les incursions d'al-Mansur de la dècada següent,

anno 999. regnante radeberto rege filio regis qui fuit dux Rostea rex

Document de l'any 999 datat segons l'«any III regnant Robert rei, fill d'Hug que fou duc i després rei»

que culminaren amb l'assalt de Barcelona de l'any 985.

Un altre fet que ens demostra l'estat d'ànim existent a favor d'un distanciament del món franc és el viatge que l'any 970 feren a Roma el comte Borrell i el bisbe de Vic, Ató, per tal d'obtenir del papa la reerecció de l'arquebisbat de Tarragona —ubicant-lo momentàniament a Vic— per tal que la nostra església pogués independitzar-se de Narbona, recuperant l'antiga província tarraconense. Tot i que el papa concedí la petició, el nou arquebisbat no s'instaurà perquè Ató, quan tornava de Roma amb les butlles papals desitjades, fou assassinat.

Quan morí al-Hakem II l'any 976, al-Mansur es féu amb el poder musulmà i atacà sistemàticament tots els reialmes cristians. El primer atac que féu a Catalunya fou l'any 978, quan arribà al Penedès. Hi tornà l'any 984. I l'any següent culminà les seves escomeses amb la presa i barreig de Barcelona: la ciutat fou incendiada i saquejada, i bona part dels seus habitants que sobrevisqueren a l'atac foren enduts presoners a Còrdova.

El comte Borrell, immediatament després de la desfeta, acudí al rei franc Lotari en demanda d'ajuda. El rei, de moment, concedí a Borrell els béns fiscals del comtat de Barcelona (continuant així amb la política d'anar cedint prerrogatives règies als comtes catalans) i sembla que prometé, també, ajut militar. El març del 986 mor Lotari i el succeeix el seu fill Lluís que, així mateix, mor al maig del 987. El comte Borrell havia consultat, entretant, a través de l'abat d'Aurillac, el monjo Gerbet (educat a Ripoll i que més endavant seria papa amb el nom de Silvestre II) donat que estava molt ben relacionat a la cort del rei Lluís, sobre

la possibilitat de rebre l'ajut militar demanat; la contesta de Gerbert no fou gaire esperançadora. Amb la mort de Lluís es produeix la definitiva desaparició de la dinastia carolíngia: s'entronitza el duc de França, Hug Capet, i amb ell s'inicia la nova dinastia que regnarà a França a partir d'aleshores. Immediatament tornen a reaparèixer a les nostres terres els dubtes sobre legitimitat del rei, com deixen traslluir alguns documents de l'època, en la datació dels quals trobem frases com aquestes: «any... del regnat del rei Hug a França, regnant, però, Crist entre nosaltres», «any... del rei Hug, que primer fou duc, i després rei», «regnant Crist i esperant rei». El nou rei, sembla que tingui fretura de saber quina era l'actitud del comte de Barcelona Borrell: aprofitant-se de la petició que aquest havia fet al seu antecessor Lotari, i aconsellat pel monjo Gerbert, que continuava amb el seu valiment a la cort, reemprèn Hug el tema i es dirigeix a Borrell requerint-lo, com a condició prèvia a la seva ajuda, perquè es defineixi quant a la seva lleialtat i li renovi la fidelitat. Això s'esdevenia a principis de l'any 988, pràcticament tres anys després de la presa de Barcelona per al-Mansur.

No coneixem la resposta del comte Borrell. Sí que sabem, però, la seva actuació posterior. El comte —i els seus successors— actuaren a partir d'aquest moment sense altra relació amb els reis francs que la de cortesia que representava el continuar datant els documents de la cancelleria d'acord amb els anys del seu regnat; però, en canvi, a partir de llavors, no es promulga cap més precepte franc referent a Catalunya, ni consta que ningú del país vagi a la cort a recaptar-ne. Prescindint totalment dels Capets, els comtes catalans actuen

cada cop més units en les seves lluites contra els sarraïns, i va prenent increment la preponderància del comte de Barcelona, el qual s'atribueix, amb molta freqüència, els títols de *duc* i *marquès*. Tot això culminarà, pràcticament a finals del segle XIè, amb el govern del comte Ramon Berenguer I, el qual, ajudat per la seva muller Almodis, s'aprofita del desmembrament del califat i imposa pàries als reietons musulmans veïns. I en tot actua ja, pràcticament, com un sobirà: estableix la seva primacia, mitjançant els vincles feudals que va imposant sobre els altres comtes i magnats, i inicia, amb la compilació dels Usatges, l'establiment d'un nou ordre jurídic, creant així un Estat que, ben

aviat, es coneixerà amb el nom de Catalunya.

Veiem, doncs, que la independència dels nostres comtes respecte als reis francs s'anà assolint a través d'unes situacions de fet i que mai es plantejà en l'aspecte del dret, i que l'actuació de Borrell II l'any 988 fou un esdeveniment important dintre d'aquest procés, però no n'és l'únic. Els comtes de Barcelona —tot i haver esdevingut els sobirans absoluts d'aquestes terres— mai prenen el títol de reis. I, fidels observadors de les fórmules, continuen datant els documents segons els reis de França. No fou fins el tractat de Corbeil de l'any 1258 quan, per part dels reis francs, quedà reconeguda, de dret, la independència de Catalunya.

Incipit capituli de hominibus, et primo
 per litteras q. anthonij poci de ceritania fe
 od' comitib' ceritanie. sup. catho. hila. de uafel.
 de feritania mala cura. Sacramente qd' fozit p'lar
 v' h'ar. dal' mo' d' h'ar. Gu' h'ar. comit' cer'

Homenatge feudal (Liber Feudorum Ceritanice)